

Nowoczesne formy opracowywania i udostępniania zasobów Oddziału Zbiorów Graficznych

Modern forms of processing and accessibility of resources in Graphic Collection Department

Abstrakt:

W artykule zaprezentowano wykorzystanie technologii fotograficznej i cyfrowej do opracowywania i udostępniania informacji o zasobach Oddziału Zbiorów Graficznych (OZG), połączonej z prezentacją wizualną zbiorów w formie ich obrazów. Przedstawiono zarówno najstarsze fotokatalogi odbitek z fotografii analogowych, jak i wykorzystywane obecnie pliki cyfrowe opatrzone metadanymi, udostępniane poprzez Bibliotekę Cyfrową Uniwersytetu Wrocławskiego oraz portal Dziedzictwo kulturowe. Omówiono także projekt przygotowywanej aktualnie hybrydowej bazy katalogowej, łączącej funkcjonalność zdigitalizowanych katalogów kartkowych Oddziału z wizerunkami cyfrowymi skatalogowanych obiektów. Zaprezentowano możliwości tworzonej i modyfikowanej bazy danych łączącej funkcje inwentarza z katalogiem. Zaakcentowano udział pracowników OZG w kolejnych etapach wprowadzania nowoczesnych technologii w ramach projektów, planowej digitalizacji zbiorów oraz w pracach międzyoddziałowych realizowanych w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Abstract:

The article shows the applicability of photographic and digital technology to processing and access to information about the stock of Graphic Collection Department (GCD) alongside to a visual presentation of the collection in the form of images. Presented are both the oldest photocatalogs of prints taken from analog photos, as well as currently used digital files with metadata accessible by Digital Library of University of Wrocław and by Cultural Heritage portal. The paper also discusses the project of currently prepared hybrid catalog database which links functionality of digitized card catalogs of the Department with digital images of the cataloged objects, and offers an insight into the possibilities of the currently created and modified database which connects the functions of an inventory and a catalog. It also accentuates the participation of the Department employees in the subsequent stages of introducing modern technologies within the framework of projects, planned collections digitization, and in the interdepartmental activities carried out in Wrocław University Library.

Słowa kluczowe:

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (BUWr), Oddział Zbiorów Graficznych, zbiory specjalne, dokument ikonograficzny, źródło ikonograficzne, fotokatalog, fotografia analogowa, fotografia cyfrowa, digitalizacja, biblioteka cyfrowa, inwentarze zbiorów specjalnych, katalogi zbiorów specjalnych, repozytorium

Keywords:

Wrocław University Library (WUL), Graphic Collection Department, special collections, iconographic document, iconographic source, photocatalog, analog photography, digital photography, digitization, digital library, special collection inventories, special collection catalogs, repository

Wprowadzenie

Obraz był zawsze podstawowym medium udostępniania księgozbioru i zbiorów specjalnych gromadzonych w Oddziale Zbiorów Graficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (początkowo pod nazwą Gabinetu Graficznego, następnie Gabinetu Ikonograficznego). Wynika to z naturalnych cech dzieł zaliczanych do: malarstwa, rysunku, grafiki, fotografii, druku, reprodukcji i, trudnych w kwalifikacji wg kryteriów bibliotecznych, *variów*. Obecnie (stan na październik 2015 r.), liczba obiektów zinwentaryzowanych jako zbiory specjalne przekracza 66 tysięcy, a według przybliżonych szacunków podobna liczba oryginalnych rycin znajduje się w księgozbiorze Oddziału. Zakres chronologiczny dzieł to czas od XV do XXI stulecia.

1. Stosowanie techniki fotograficznej

W początkowej fazie działalności główną formą propagowania zbiorów ikonograficznych były wystawy tematyczne, których inicjatorem i autorem był pierwszy kierownik Oddziału, jednocześnie wicedyrektor Biblioteki – Stefan Nawara.

Najstarszą formą udostępniania reprodukcji zbiorów były fotokatalogi odbitek wykonywanych z negatywów analogowych. Tworzono je od początku lat 80. XX wieku zgodnie z koncepcją kolejnej kierownik oddziału – Ewy Woronczak, we współpracy z ówczesną Pracownią Regrograficzną kierowaną przez Krzysztofa Burskiego (obecnie Pracownia Reprografii i Digitalizacji).

Podstawowym celem fotokatalogów było:

- usprawnienie realizacji kwerend przez pracowników Oddziału,
- ułatwienie czytelnikom dostępu do informacji wizualnej,
- zmniejszenie ruchu magazynowego obiektów o dużych gabarytach (format V i druki wielotomowe m.in. Alexandra Dunckera, Maxa Geisberga),
- ograniczenie dostępu do obiektów szczególnie cennych,
- archiwizacja zbiorów w formie negatywów fotograficznych. Ze względu na specyfikę zbiorów OZG nigdy nie wykonywano mikrofilmów.

Kryteria wyboru dzieł do reprodukcji wiązały się między innymi z zapotrzebowaniem czytelników, dlatego jako pierwsze powstały fotokatalogi portretów i widoków miejscowo-

ści śląskich oraz polskich, niezależnie od ich przynależności do księgozbioru lub zbiorów specjalnych. Pomimo zastąpienia negatywów analogowych plikami cyfrowymi, fotokatalogi nadal były powiększane o wydruki analogiczne do wcześniejszych odbitek. Ostateczne zamknięcie fotokatalogów nastąpiło wraz z rozpoczęciem prac nad nową formą udostępniania zbiorów w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego (BCUWr).

2. Wykorzystanie technologii cyfrowej

Stosowanie na szeroką skalę plików cyfrowych rozpoczęło się wraz z uruchomieniem w grudniu 2005 r. **Biblioteki Cyfrowej UWr**. Już w 2004 roku, w grupie redaktorów BC odpowiedzialnych za tworzenie zasad katalogowania dokumentów ikonograficznych współpracowały kolejno: Marta Chociej, Joanna Gilakowska, Aleksandra Król i Diana Codogni-Łańcucka – zatrudnione w OZG absolwentki Instytutu Historii Sztuki UWr. Wybór obiektów do digitalizacji i następnie udostępniania ich w BC był i jest zgodny z wcześniejszymi zasadami archiwizacji analogowej. Ograniczenia w dostępie do plików dotyczą jedynie dzieł chronionych prawem autorskim, które są udostępniane poprzez e-Czytelnię.

Dzięki BCUWr udostępnione dzieła nie są traktowane jedynie jako źródła ikonograficzne (dokumentujące indywidualne tematy, osoby, miejsca lub zagadnienia), ale również pokazuje się je jako trójwymiarowe obiekty o charakterze muzealnym. W przypadku wybranych dzieł łączących obraz z tekstem wprowadzono możliwość przeszukiwania tekstowego.

Obecny zasób ikonograficzny w BCUWr, liczący ok. 7 tysięcy dzieł poddanych digitalizacji jest rezultatem wielokierunkowych działań:

- digitalizacji planowej, wynikającej z prac katalogowych, badawczych i wystawienniczych OZG,
- działalności komercyjnej – realizacji zamówień wydawnictw, instytucji wystawienniczych i badawczo-naukowych oraz indywidualnych czytelników,
- udziału w projektach: „Bibliotheca Sonans”, „Śląskie Archiwum Ikonograficzne”, „Dziedzictwo Regionu i Europy” oraz „Imago Silesiae Inferioris”.

Oprócz Biblioteki Cyfrowej, w której obecnie udostępnionych jest prawie 3 tysiące dzieł ikonograficznych, dostęp do zasobu umożliwia **portal tematyczny „Dziedzictwo kulturowe w badaniach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu”**, gdzie w wersji cyfrowej prezentowane są **zasoby ikonograficzne wykorzystywane w ramach realizacji licznych projektów BUWr, w których uczestniczyli również pracownicy Oddziału**.

Pozostałe zasoby są archiwizowane w **repozytorium o nazwie IZZ – Inwentarz Zbiorów Zdigitalizowanych** i służą szybkiemu przeszukiwaniu w wewnętrznej sieci

bibliotecznej. Dzieła mają zróżnicowaną objętość, i tak typowy dokument ikonograficzny jest zarchiwizowany w dwóch plikach cyfrowych, natomiast wielotomowe dzieła drukowane z rycinami wymagają wykonania kilku tysięcy takich plików. Ze względu na jakość otrzymanych wizerunków różnicuje się także technikę wykonania, preferowana jest fotografia cyfrowa w stosunku do skanu. Do archiwizacji służą pliki o wysokiej rozdzielczości 600 dpi.

Z myślą o wypełnieniu luki informacyjnej dotyczącej dzieł skatalogowanych metodami tradycyjnymi (od 1985 roku) powstaje **hybrydowa baza zdigitalizowanych katalogów kartkowych** Oddziału, połączonych z wizerunkami cyfrowymi skatalogowanych obiektów ikonograficznych.

Najbardziej innowacyjną metodą gromadzenia danych w Oddziale jest działająca od 2011 roku, i nadal modyfikowana, **baza inwentarzowo-katalogowa OZG**, do której planowany jest wycinkowy dostęp internetowy poprzez stronę domową BUWr.

Baza danych zawiera wiedzę o poszczególnych dziełach w zakresie:

- gromadzenia – akcesja, cena/wartość, sposób nabycia, sygnatura,
- cech fizycznych – wymiary, materiał, technika wykonania, znaki własnościowe, stan zachowania,
- informacji merytorycznych – dotyczą: twórców, tytułu, datowania oraz cech historycznych, artystycznych i estetycznych dzieła,
- historii egzemplarza – czas i zakres konserwacji, historia: oprawy, digitalizacji, wypożyczeń na wystawy, publikacji w druku lub w wersji elektronicznej,
- obecnej lokalizacji w magazynie – numer pudła, teki lub indywidualnej oprawy. Pełne zastosowanie tej funkcji nastąpi po przeprowadzce do nowej siedziby BUWr.

Baza łączy zatem nie tylko dane wymagane do druku papierowej wersji inwentarzy zbiorów specjalnych z dodatkowymi informacjami charakterystycznymi dla struktur katalogowych, ale stara się uwzględniać wszystkie możliwe okoliczności, w jakich może znaleźć się obiekt. Od strony informatycznej została stworzona przez Rafała Raczyńskiego z Oddziału Komputeryzacji, w oparciu o autorską koncepcję pracowników OZG – Iwony Bińkowskiej i Ryszarda Lena we współpracy z Dianą Codogni-Łańcucką.

Baza umożliwi tworzenie oddzielnych zasobów zgodnych z podziałem na tradycyjne inwentarze: grafiki, ekslibrisu, fotografii, pocztówki i reprodukcji, ale jednocześnie służy przeszukiwaniu zasobów według kryteriów niezależnych od tych podziałów. Oprócz typowych możliwości przeszukiwania poprzez: autora, tytuł, technikę, miejsce i czas powstania (wydania) dzieła, najbardziej przydatne dla użytkownika będą filtry związane z gatunkami przedstawiień (reportaż, portret, scena rodzajowa, historyczna, widok miejscowości itp.) i motywami. Zwłaszcza to ostatnie kryterium ma bardzo szeroki i jednocześnie szczegółowy zakres (kobiety, dzieci, popiersia, głowy, dłonie itd.).

Zarówno typy wizerunków, jak i motywy stworzą rodzaj słownika, który zostanie uporządkowany w sposób hierarchiczny.

W opisach uwzględnione są także narodowe szkoły artystyczne oraz związek z regionem, co ułatwia identyfikację topograficzną. Przy tworzeniu pól do opisu dzieł indywidualnych uwzględniano specyfikę gatunków. Dla pocztówki jest to np. adresat, nadawca, fakt bycia w obiegu, występowanie znaczka pocztowego i pieczęci, dla ekslibrisu – właściciel i jego zawód. Przewidziano możliwość tworzenia rekordów dla dzieł zbiorowych, takich jak: serie, *leporella*, teki, albumy sztuczne, a nawet kolekcje. Szeroko potraktowano proveniencję, uwzględniając opisy: pieczęci, adnotacji, sygnatur i innych znaków.

Oprócz możliwości wprowadzania szczegółowych opisów do każdego rekordu przewidziany jest podgląd wizerunku i geolokalizacja przedstawionego obiektu (w przypadku pejzażu i architektury).

Wyjątkową, innowacyjną cechą tego narzędzia, w stosunku do stosowanych powszechnie systemów katalogowania w bibliotekach i muzeach polskich, jest podmiotowe traktowanie każdego dzieła, niezależnie od jego specyfiki. Jednocześnie jest to narzędzie do gromadzenia wiedzy nie tylko o dziele, ale także o jego twórcach. Oprócz istniejącego pola dla bibliografii trwa również przygotowanie słowników artystów i podmiotów związanych z wytworzeniem dzieła (firmy wydawnicze, drukarnie, nakładcy itd.) i jego dalszymi losami m.in. (właściciele prywatni i instytucjonalni). Słowniki te będą rozbudowywane w miarę poszerzania wiedzy w trakcie opracowania zbiorów.

Dodatkowe zalety bazy to m.in. eksportowanie wyznaczonych danych do programu *dLibra* i możliwość szybkiego publikowania obiektu w BC.

Oddział Zbiorów Graficznych zawsze stawiał sobie za zadanie gromadzenie wiedzy na temat materiałów ikonograficznych występujących we wszystkich oddziałach Biblioteki Uniwersyteckiej. Działania takie są o tyle zasadne, że zarówno pracownicy BUWr jak i czytelnicy poszukujący źródeł ikonograficznych tradycyjnie zwracają się z zapytaniami do OZG i tutaj oczekują pełnej informacji na interesujący ich temat. Rezultatem tych działań były początkowo odbitki fotograficzne i inne formy reprodukcji dzieł z: Oddziału Starych Druków, Oddziału Rękopisów, dawnego Gabinetu Śląsko-Łużyckiego. Nie zawsze dążenia te spotykały się ze zrozumieniem ze strony kierowników i pracowników innych oddziałów, jak to miało miejsce w przypadku próby stworzenia w latach 90. XX wieku przez Stanisława Kozaka fotokatalogu ekslibrisów w zbiorach BUWr. Obecnie są podejmowane **próby porządkowania zasobów ikonograficznych w bazach ogólnych, np. w BCUWr**. Jest to możliwe dzięki stosowaniu katalogów tematycznych (m.in. portrety, widoki miejscowości) i katalogów formalnych (grafika, fotografia, pocztówka), do których powinny być kwalifikowane materiały z innych oddziałów. W związku z realizowanymi od 2004 roku projektami bazującymi na zasobach

różnych oddziałów wzrasta w BUWr świadomość potrzeby działań interdyscyplinarnych, których wyniki są oczekiwane przez tradycyjnych czytelników i zwłaszcza użytkowników internetowych, niemających bezpośredniego kontaktu z Biblioteką.

Od 2004 roku, z przerwą w latach 2010 – 2014, pracownicy OZG wchodzą w skład Komisji ds. Cymeliów i typują druki z Oddziału Przechowywania Zbiorów do przyszłego Magazynu Cymeliów. Obecnie **akcja typowania cymeliów jest połączona z tworzeniem ewidencji w formie dokumentu elektronicznego**. Gromadzone w niej informacje dotyczą nie tylko występowania cech kwalifikujących dzieło do cymeliów (data wydania, proveniencja, cenna szata graficzna lub oprawa, rękopisy, dedykacje, autografy, ekslibrisy i inne znaki własnościowe), ale także wielu indywidualnych cech książek, świadczących o ich historii. Informacje te będą pomocne w realizacji bieżących kwerend kierowanych przede wszystkim do Oddziału Informacji Naukowej. Mogą też służyć celom projektowo-badawczym, między innymi z zakresu proveniencji.

Oddział Zbiorów Graficznych BUWr był pierwszym oddziałem zbiorów specjalnych, w którym **w latach 2013–2014 przeprowadzono skonstrum**, odchodząc od ręcznego wypełniania protokołów, na rzecz tworzenia ich **wersji elektronicznej**.

Uwagi końcowe

Od początku istnienia Oddziału, obecność zbiorów ikonograficznych z OZG w mediach, publikacjach popularnych, bibliofilskich i naukowych oraz na ekspozycjach krajowych i zagranicznych, buduje prestiż BUWr. Kolejno pojawiające się nowe technologie zawsze były i są traktowane jako przydatne narzędzia służące promocji zbiorów i umożliwiające dzielenie się wiedzą na ich temat. Aby jednak gromadzone od dziesięcioleci informacje były łatwo wyszukiwalne, niezbędny jest duży nakład pracy na etapie katalogowania. Wprowadzanie danych do baz komputerowych i publikowanie dokumentów w BC jest nie tylko czasochłonne, ale wymaga również korzystania ze źródeł znajdujących się w innych oddziałach Biblioteki oraz z zasobów archiwów i muzeów, nie zawsze dostępnych poprzez Internet. Z punktu widzenia użytkownika szczególnie ważna jest kontynuacja struktur istniejących już katalogów i używanej specjalistycznej terminologii. W przeciwnym razie łatwo o efekt chaosu potęgujący się wraz z rosnącą liczbą udostępnianych materiałów. Precyzja i konsekwencja w katalogowaniu, zwłaszcza w zakresie słów kluczowych, oraz rosnąca liczba zdigitalizowanych dzieł, pozwala pracownikom i użytkownikom na szybkie dotarcie do poszukiwanych obiektów.